

Marcel Pagnol

Babamın Şerefi

Çocukluk Anıları

Çeviri: Roza Hakmen

üçn**hta**

“Yakınlarımın anısına.”

M. P.

ÖN SÖZ

Kimi mütevazı denemelerimi saymazsak ilk kez nesir yazıyorum.

Esasen birbirinden çok farklı üç edebiyat türü olduğu kanısındayım: Şiir terennüm edilir, tiyatro konuşulur, nesir ise yazılır.

Beni korkutan, kelime ve üslup seçimi ya da dil bilgisel incelikler değil, bunlar sonuçta herkesin erişebileceği şeylerdir; beni korkutan roman yazarının, daha da tehlikelisi anı yazarının konumu.

İnsanın kendinden bahsetmesi zordur; bir yazarın kendi hakkında söylediği bütün olumsuz şeylere inanmaya hazırsınız; olumlu şeyleri ise ancak elimizde somut kanıtlar varsa kabul eder, bu işi başkalarına bırakmamış olmasına da hayıflanırız.

Bu Anılar'da kendimden olumlu ya da olumsuz bahsetmeyeceğim; sözünü ettiğim kişi ben değilim, artık ben olmayan çocuktan söz ediyorum. Tanımış olduğum, sonra geride bir iskelet bırakmadan ortadan kaybolan serçeler misali zamanın akışında kaybolmuş küçük bir şahıstan. Zaten o da bu kitabın konusu değil, küçücük olayların tanığı.

Bununla birlikte onun anlatısını kaleme alacak olan benim. Altmışına merdiven dayamışken meslek değiştirmek pek akıl kârı değildir.

Tiyatro dili bir oyuncunun ağzından çıktığı anda duyulur; doğaçlama izlenimi uyandırması gerekir, replik ilk anda anlaşılmalıdır, çünkü bir kez söylendi mi kaybolur. Öte yandan, bir edebiyat üslubunun örneği olamaz; dil yazarın değil, oyun kişinin dilidir.

Oyun yazarının üslubu kişilerin seçiminden, onlara atfettiği duygulardan, olayların gelişiminden müteşekkildir. Kişisel duruşu ise mütevazı olmalıdır. Ona susmak düşer! Kendi sesini duyurmaya çalıştığı anda oyunun temposu düşer; oyun yazarının kuliste kalması gerekir; fikirlerini kendi ifade etmesi bizim için anlamsızdır; oyuncular onun adına bize hitap edecek ve onun duygu ve düşüncelerini kendimize ait zannetmemizi sağlayarak bize dayatacaktır.

Yazarın konumu kuşkusuz daha zor.

Artık konuşan Raimu değil, benim. Sırf yazma tarzımla kendimi olduğum gibi ifşa edeceğim; samimi olmadığım –yani hiç utanıp sıkılmadığım– takdirde ise vaktimi de, kâğıtları da boş yere harcamış olacağım.

Bu durumda kulisi terk etmem, iki üç saat boyunca gözünü benden ayırmayacak olan okurun karşısında oturmam gerekecek; bu fikir beni müthiş kaygılandırdı ve uzun süre felce uğrattı.

Bu arada meselenin diğer yüzünü inceledim.

Tiyatro seyircisi yaka ve kravat takmıştır, İngilizler'in bize dayattığı basmakalıp takım elbiseyi giymiştir.

Evinde değildir; bana gelmek için yüklü bir meblağ

ödemıştır. Ayrıca yalnız değildir, yanındakileri izler, yanındakiler de onu izler. Dolayısıyla sadece oyuncularımın rolleriyle değil, kendi rolüyle de ilgilenir; kendisi ise zeki ve seçkin seyirci rolünü oynamaktadır.

Kendini mutlaka ortaya koyar; birçok kez güler ya da alkışlar, kulisteki yazar duygulanır. Ama bazen de öksürür, sümürür, homurdanır, ılık çalar, salonu terk eder. Oyun yazarı artık kimseye bakmaya cesaret edemez; dostlarının daima ustalıklı olan açıklamalarını kaygıyla dinler; bir gece kulübüne gece yarısı yemeğine gitmeyecektir.

Okur –gerçek okur– hemen her zaman dosttur.

Gidip kitabı seçmiş, kolunun altına sıkıştırıp taşımış, evine buyur etmiştir.

Onu bildik bir dekorda, sevdiği köşesinde, sessizce okuyacaktır.

Tek başına okuyacak ve bir başkasının gelip omzunun üstünden bakarak okumasına izin vermeyecektir. Üzerinde muhtemelen sabahlığı ya da pijaması, elinde piposu vardır; tamamen iyi niyetlidir.

Bu kitabı seveceği anlamına gelmez; belki otuzuncu sayfaya geldiğinde omuz silkecek, belki kızıp, “Böyle saçmalıkları niye basarlar ki!” diyecektir.

Ama yazar orada bulunmayacak, hiçbir şeyden haberi olmayacaktır. Ailesi ve birkaç vefalı dostu, gözlerinin önüne fiyaskoyu gölgeleyen bir övgü perdesi germiş olacaktır.

Son olarak da, tiyatro eserinin başarısı –bir saymanın her akşam denetlediği– hasılatla ve kaç kere sahnelendiğiyle kesin olarak ölçülebilir. Otuzuncu sahnelenişte bir “yüzüncü” kutlaması yapmak anlamsız olur; oysa yandaş

bir yayıncı bir romanın üçüncü ve son basımına “15 bin” ibaresini koyarak fiyaskoyu hafifletebilir.

Dolayısıyla, bir kitabın büyük sükse yapması bir oyunun sükse kadar övgüye değer olsa da, nesir yazarının fiyaskosu oyun yazarınınki kadar feci değildir.

Bu onurlu sayılamayacak, fakat teskin edici değerlendirmeler zaten fazla iddialı olmayan bu eseri yayımlatma kararında etkili oldu; bu kitap olsa olsa kaybolup gitmiş bir devrin tanıklığı ve belki günümüzde büyük yenilik sayılabilecek evlat sevgisini dile getiren küçük bir şarkı olabilir.

Aubagne kentinde, keçilerin taçlandığı Garlaban'ın eteğinde, son keçi çobanları zamanında doğdum.

Garlaban, yeşil Huveaune vadisine bakan Plan de l'Aigle adlı devasa kayalık platonun kıyısında yer alan ve mavi kayalardan oluşan koskoca bir kuledir.

Kulenin eni yüksekliğinden biraz fazladır, ama kayalık zemini altı yüz metre yükseklikte olduğundan Provence semalarına uzanır ve ara sıra beyaz bir temmuz bulutu biraz dinlenmek üzere kuleye uğrar.

Yani dağ değildir, ama tepe de değildir, Garlaban'dır; Marius'un gözcüleri gece yarısı buradan bakıp Sainte-Victoire üzerinde yanan bir ateş gördüğünde bir çalı yığını ateşe verdiler; haziran gecesinde bu kızıl kuş tepeden tepeye uçarak sonunda Capitol tepesine kondu ve Roma böylece Galyalılar'dan oluşan lejyonların Aix ovasında Teutobochus'un yüz bin barbarını boğazladığı haberini aldı.

Babam Orange yakınındaki Valréas'ta bir taşçının beşinci çocuğuydu.

Ailesi yüzyıllar önce yerleşmişti buraya. Nereden mi gelmişlerdi? Muhtemelen İspanya'dan, çünkü belediye arşivlerinde Lespangol*, daha sonra da Spagnol soyadlı aileler buldum.

Ayrıca silahçıydılar ve meslek babadan oğula geçiyordu; kılıçları Ouvèze ırmağının taşkın sularına batırırlardı;

---

* İspanyol.

silahçılık, herkesin bildiği gibi İspanyollar'a özgü, gururla sürdürdükleri bir meslekti.

Ne var ki cesaret gerekliliği öteden beri savaşanların arasındaki mesafeyle ters orantılı olduğundan, kısa süre sonra palalarla ince kılıçların yerini alaybozanlarla piştovlar aldı; bunun üzerine atalarım fişekçi oldu, yani barut, kapsül ve fişek imal etmeye başladılar.

Bunlardan biri, babamın büyük amcası bir gün kıvılcımlar çakarak, havai fişeklerin üzerinde, dönen güneşlerle çevrili hâlde dükkânının kapalı penceresinden dışarıya fırladı.

Ölmedi, ama o günden sonra sol yanağı köse kaldı. Bu yüzden de ömrünün sonuna kadar “Lou Rousti”, yani Kebap diye anıldı.

Belki bu şaşaalı kazadan ötürü bir sonraki kuşak –kapsül ve fişekten vazgeçmemekle birlikte– içlerine barut dolduramaya karar verdi ve “mukavvacı” oldu; hâlâ da öyleler.

İşte size güzel bir Latin bilgeliği örneği: Önce ağır, sert ve kesici bir madde olan çelikten vazgeçtiler, ardından sigaraya tahammülü olmayan baruttan ve faaliyetlerini hafif, itaatkâr, yumuşak ve kesinlikle patlamayan mukavvayla sınırlandılar.

Bu arada “büyük evlat” olmayan dedem mukavvacı değil, neden bilmem, taşçı oldu. Mesleğini icra ederek Fransa'yı dolaştı ve önce Valréas'a, ardından Marsilya'ya yerleşti.

Kısa boylu, fakat geniş omuzlu ve gayet kaslı bir adamdı.

Ben onu beyaz bukleleri omzuna inen, gür, kıvırcık sakallı hâliyle tanıdım.

Yüz hatları ince fakat çok belirgindi, kara gözleri olgun zeytinler gibi parlaktı.

Çocukları üzerindeki otoritesi ürkütücü, kararları tartışılmazdı. Ama torunları sakalını örer, kulaklarına fasulye sokardı.

Bazen büyük ciddiyetle bana mesleğinden, daha doğrusu zanaatından bahsederdi, çünkü o taş ustasıydı.

Duvarcılar fazla ciddiye almazdı. “Biz duvarları yontulmuş taşlarla örerdik,” derdi; “yani taşlar zıvanalarla, bindirmelerle, kırlangıçkuyruklarıyla, bağlantı destekleriyle birbirine tıpatıp oturtulurdu... Kaymayı önlemek için yuvaların içine kurşun da dökerdik elbette. Ama iki taşın arasına kakılırdı, dışarıdan görülmezdi! Oysa duvarcılar taşları olduğu gibi yontmadan kullanıyor, boşlukları harçla dolduruyor... Duvarcı dediğin taşları boğar, yontmayı beceremediği için gizler.”

Dedemin boş bir günü olduğunda –yani yılda beş altı kere– bütün aileyi Pont du Gard Kemerî’nin elli metre ötesinde pikniğe götürürdü.

Büyükannem yiyecekleri hazırlar, çocuklar ırmakta debelenirken dedem su kemerinin döşemesine tırmanır, ölçüp biçer, bağlantıları, kesimleri inceler, taşları okşardı.

Yemek yendikten sonra dedem yarım daire hâlinde dizilmiş ailenin önüne, bin yıllık şaheserin karşısına oturur ve akşama kadar onu seyrederdi.

İşte bu yüzden otuz yıl sonra oğullarıyla kızları Pont du Gard adını duyduklarında gözlerini devirip inlerlerdi.

Çalışma masamın üstünde değerli bir kâğıt ağırlığı durur: ortasına oval bir delik açılmış demirden bir dikdörtgen prizma. Yanal yüzeylerin her birinde sıkıştırılmış metalin içine açılmış, oldukça derin, huni biçiminde birer

çukur var. Elli yıl boyunca çelik yontma kalemlerinin sert kafasını döven André dedemin tokmağı bu.

Bu marifetli adam pek az eğitim görmüştü. Okumayı ve adını yazmayı bilirdi, ama o kadar. Hayatı boyunca gizli gizli buna hayıflandı, eğitimin en büyük erdem olduğuna inandı ve en eğitilmiş kişilerin başkalarını eğitenler olduğunu düşündü. Bu yüzden de altı çocuğu öğretmen olabilsin diye “canını dişine taktı” ve böylece babam yirmi yaşında Aix-en-Provence Öğretmen Okulu’nu bitirip ilkokul öğretmeni oldu.

O dönemde ilköğretmen okulları gerçek birer ruhban okuluydu, ama dinbilim derslerinin yerini kilise aleyhtarlığı dersleri almıştı.

Genç öğrencilere kilisenin öteden beri bir baskı aracından başka şey olmadığı, papazların amacının ve görevinin bir yandan cehennem ya da cennet masalları anlatarak halkın gözlerine kara cehalet perdesini çekmek olduğu öğretiliyordu.

Zaten cahil cemaatin gözünde büyümlü sözlerin kaypak niteliğine sahip, esrarengiz dil Latincenin kullanımı da papazların kötü niyetinin kanıtıydı.

Papalık iki Borgia tarafından gereğince temsil ediliyor, krallar papalardan daha iyi muamele görmüyordu; bu şehvet düşkün zorbalar ya bilboquet oynardı ya da odalıklarıyla ilgilenirlerdi; bu sırada yordakçılar ulusal gelirin yüzde onuna ulaşan ağır vergileri toplardı.

Yani tarih dersleri cumhuriyetçi gerçeklik doğrultusunda ustalıkla biçimlendirilirdi.

Cumhuriyet'i kınamak gibi bir amacım yok; dünyanın bütün tarih ders kitapları öteden beri devletlerin hizmetindeki propaganda broşürleri olmuştur.

Yeni mezun öğretmenler büyük Devrim'in bir masal devri, cömertliğin ve şefkate varan kardeşliğin altın çağı, kısacası bir iyilik patlaması olduğundan kuşku duymazdı.

Bu laik meleklerin yirmi bin kişinin katliamını izleyen

hırsızlıklardan sonra birbirlerini giyotinden geçirmiş olduklarını –öğrencilerine fark ettirmeden– nasıl açıklayabildiklerini bilmiyorum.

Öte yandan köyümüzün son derece zeki ve yardımsever papazı Engizisyon’u bir çeşit aile meclisi gibi görürdü; kilisenin ileri gelenleri her ne kadar çok sayıda Yahudi ve bilgini yakmış olsalar da bunu gözlerinde yaşlarla, cennete gitmelerini garanti altına almak için yaptıklarını söylerdi.

İşte aklımızın yetersizliği budur: Çoğu kez inançlarımızı haklı çıkarmaya yarar sadece.

* * *

Ancak bu öğretmen okulu öğrencilerinin eğitimi kilise aleyhtarlığıyla ve laikleştirilmiş tarihle sınırlı değildi. Halkın geçmişe gömülmemiş üçüncü bir düşmanı vardı, o da alkoldü.

Meyhane ve dersliklerin duvarlarını süsleyen korkutucu resimler bu döneme aittir.

Resimde ne olduğu anlaşılamayan, yeşil şişkinlikleriyle, yerelmasını çağrıştıran morarmış boğumlarıyla kırmızıya çalan karaciğerler vardır; felaketin iyice anlaşılabilmesi için sanatçı resmin tam ortasına örnek vatandaşın sağlıklı karaciğerini kondurmuştur; bu ciğerin uyumlu kütlesi ve muzaffer kırmızılığı, yıkımın vahametini ortaya koyar.

Bu korkunç organı (ayrıca vidalı pompaya benzer bir pankreası ve fitiklarla bezenmiş bir aortu) yatakhanelerinde bile gören öğretmen okulu öğrencileri giderek paniğe kapılır, bir kadeh şarabın görüntüsü bile onları tiksintiyle ürpertirdi.

Aperitif saatinde kafe terasları, intihar adayları toplantısı gibi görünürdü onlara. Babamın içme suyuyla sarhoş olan bir arkadaşı bir gün laik bir Polieuktos misali bir kafenin masalarını devirmişti. O zavallıların az sonra duvarlara tırmanan sıçanlar göreceğini ya da Cours Mirabeau Bulvarı'nda zürafalara rastlayacağını zannederlerdi; çok yetenekli bir kemancının omuriliği vermutun içinde yüzdüğünden, titreme nöbetleri geçirdiği için mandolin çalmakla yetinmek zorunda kaldığı söylenirdi. Fakat en şiddetle nefret ettikleri, “dijestif” diye tanımlanan içkilerdi: Kilise, Alkol ve Kraliyeti korkunç bir üçleme hâlinde bir araya getiren “kraliyet izni”yle imal edilmiş Benediktin ve Şartroz likörleri.

Bu üç belayla mücadelenin ötesinde öğrenim programı çok kapsamlıydı ve halkı eğitebilecekleri şekilde mükemmelen tasarlanmıştı; hemen hepsi köylü ya da işçi ailelerinin evlatları olduklarından bu hedefi gayet iyi anlıyorlardı.

Genel kültür dersleri kuşkusuz derinliğinden çok genişliğiyle öne çıkıyordu ve büyük bir yenilikti; hayatları boyunca babalarının günde on iki saat tarlada, teknede ya da inşaatta çalıştığını görmüş olan öğrenciler kendi talihlerine seviniyorlardı, çünkü pazar günleri dışarı çıkabiliyor ve yılda üç kez tatilde evlerine gidebiliyorlardı.

Eve gittiklerinde –hayatta sadece elleriyle çalışmış olan– baba, büyükbaba, hatta bazen komşular da gelip onlara çeşitli sorular sorar, köyde o güne kadar kimsenin çözemediği kavramları açıklamalarını isterdi. Onlar cevap verir, büyükler ciddiyetle, başlarını sallayarak dinlerdi... Bu yüzden de, üç yıl boyunca bilimi atalarının mahrum bırakıldığı değerli bir besin gibi yiyip yutarlardı; yine bu

yüzden, müdür bey teneffüslerde derslikleri dolaşır ve aşırı iyi öğrencileri dışarıya zorla çıkarıp top oynamaya mecbur ederdi.

Bu öğrenimin sonunda sınavdan geçerek alınan diploma, öğrencinin olgunlaştığını kanıtlardı.

Daha sonra iyi tohum adeta kabuğu çatlayarak ilin dört bir köşesine saçılır, cehaletle mücadele eder, Cumhuriyet'i yüceltir ve ayin alayı geçerken şapkasını çıkarmazdı.

Ücra beldelerin karlarına gömülerek birkaç yıl laik harırlık yaptıktan sonra genç öğretmen köylere doğru ilerler, bu arada ya bir öğretmenle ya da postane memuresiyle evlenirdi. Sonra sokakları yokuşlu kasabaların birçoğundan geçer, her kasabada bir çocuğı olurdu. Üçüncü ya da dördüncüye geldiğinde oadaki bir ilçeye varırđı; nihayet ilçe merkezine geldiğinde derisi üstüne bol gelmeye başlamış, saçları ağarmış olurdu. Sekiz ya da on sınıflı bir okulda son sınıf, bazen ek sınıf öğretmeni olurdu.

Gün gelir, resmî törenle devlet nişanı alır, üç yıl sonra da emekliye ayrılırđı; bu kendi tercihi değil, mecburi olurdu. O gün memnuniyetle gülümseyerek, "Eh, nihayet lahanalarımı ekebileceğim!" derdi.

Ardından uzanıp öldü.

Böyle birçok eski zaman öğretmeni tanıdım.

Misyonlarının güzelliğine inançları tam, insanoğlunun geleceğine güvenleri eksiksizdi. Paraya ve lükse dudak bükerek, terfiden bir başkası uğruna ya da yoksul bir köydeki görevlerine devam edebilmek için feragat ederlerdi.

Babamın çok eski bir dostu öğretmen okulunu birincilikle bitirmiş, bu başarısından ötürü Marsilya'da bir ma-

halleye atanmıştı; gece vakti kimsenin gitmeye cesaret edemediği, düşkünlerin yaşadığı sefil bir mahalleydi. Mesleğe başladığı günden emekliliğine kadar, kırk yıl boyunca aynı sınıfın öğretmeni olmuş, aynı kürsüde oturmuştu.

Bir akşam babam sormuştu:

“Geleceğe yönelik emellerin olmadı mı hiç?”

“Olmaz olur mu!” demişti arkadaşı. “Emellerime ulaştığım kanısındayım! Düşün ki benden önceki öğretmen yirmi yılda altı öğrencisinin giyotinle idam edildiğini görmüştü. Benim kırk yılda sadece iki öğrencim idam edildi, biri de kıl payı kurtuldu. Orada kaldığıma değdi yani.”

* * *

İşin en ilginç yanı, kilise aleyhtarlarının misyoner ruhuydu. Erdemliliğini sahte buldukları “papaz efendi”yi baltalamak için kendileri aziz hayatı sürer, ahlaklılıklarından en ufak bir taviz vermezlerdi. Onların piskoposu Sayın Müfettiş, başpiskoposu Sayın Eğitim Müdürü, papaları da Sayın Bakan’dı; ona mektup yazacak olduklarında kuşe kâğıda, belirli kalıplar kullanarak yazarlardı.

“Biz de papazlar gibi gelecekteki hayat için çalışıyoruz,” derdi babam, “ama biz başkalarının gelecekteki hayatı için çalışıyoruz.”